

*Кулікова Анна Сергіївна,
здобувачка ступеня вищої освіти магістра
за спеціальністю 081 «Право»
Житомирського відділення ННІЗДН НАВС*

*Лапка Оксана Ярославівна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ

Питання сурогатного материнства – актуальне в сучасному світі і стає останнім часом дедалі популярнішим та поширенішим явищем. Розвиток науки та медицини у сфері репродуктивних технологій, поява інноваційних можливостей продовження роду дозволили бездітним парам здійснити свою мрію та виховувати рідного малюка. За відкритими статистичними матеріалами Всесвітньої організації охорони майже кожна п'ята пара не в змозі природнім способом зачати дитину. За оцінками ООН, сьогодні у світі за програмою сурогатного материнства народжено більше 1 500 дітей [1, с. 196].

Загальні аспекти регулювання інституту сурогатного материнства закріплюються у: Конвенції ООН про права дитини [2], Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права [3], Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок [4] та європейській конвенції про усиновлення дітей [5]. Окремі питання можуть регулюватися також Брюссельською декларацією Всесвітньої медичної асоціації (ВМА) 1985 тощо.

Держави по різному підходять до питань, що стосуються сурогатного материнства. Так, однією із перших країн, яка почала використовувати сурогатне материнство – США. У США немає загального федерального закону, який регулює порядок використання допоміжних репродуктивних технологій (*дали* – ДРТ) на всій території держави, правила відрізняються від штату до штату. Зокрема, у штатах Арізона, Мічиган і Нью-Джерсі користуватися послугою сурогатної жінки заборонено, а у штаті Нью-Йорк користуватися послугами сурмами можна на безкоштовній основі [6]. В свою чергу у Греції, Швейцарії, Іспанії, Норвегії, Велика Британії, Ізраїлі сурогатне материнство дозволено лише на безоплатній основі [7].

Вищенаведене свідчить, що держави по різному підходять до питання сурогатного материнства.

Сьогодні сурогатне материнство є темою, що зачіпає численні аспекти нашого суспільства: від етики до права, від медицини до психології. В Україні, подібно до багатьох інших країн, сурогатне материнство стало актуальним вибором для багатьох сімей, які мріють стати батьками, але не можуть завагітніти самостійно [8]. Питання сурогатного материнства регулюється низкою різних нормативних актів національного законодавства: Основами законодавства України про охорону здоров'я [9], Сімейним кодексом України

[10], Цивільним кодексом України [11], Правилами державної реєстрації актів цивільного стану [12], Порядком застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787 [13] та ін. Їх аналіз вказує на те, що законодавець здебільшого робить акцент на праві чоловіка та жінки у подружжі на батьківство та материнство (ч. 1 ст. 49 та ч. 1 ст. 50 Сімейного Кодексу України). Однак, жоден нормативно-правовий акт не містить легальної дефініції поняття «сурогатне материнство».

За медичним змістом сурогатне материнство (інша назва якого – екстракорпоральне запліднення) полягає у перенесенні ембріона, який отриманий в результаті запліднення яйцеклітини біологічної матері спермою біологічного батька, в порожнину матки іншої жінки та виношування дитини такою жінкою. Відповідно, сутністю сурогатного материнства є пересадження заплідненої яйцеклітини до організму генетично сторонньої жінки для виношення та народження дитини для бездітного подружжя

Всесвітня організація охорони здоров'я у 2001 році висловила позицію, що сурогатна матір є гестаційним кур'єром, тобто жінкою, у якої вагітність наступила в результаті запліднення ооцитів сперматозоїдами, що належать третій стороні [14, с. 183; 15, с. 127–128]. Відповідно, сурогатна матір не має генетичного зв'язку з дитиною, яку виношує та народжує для батьків-замовників за програмою сурогатного материнства. Вона виношує плід з тією умовою або договором, що батьками народженої дитини буде одна або обидві людини, чий гамети використовувалися для запліднення. У даному визначенні не використовуються слова «мати» або «батьки», що свідчить про договірний характер відносин між замовниками та виконавицею.

За визначенням Європейського товариства репродукції людини (ESHG), сурогатне материнство – це комплекс методів, а сурогатна матір – це жінка, яка погоджується виносити і народити дитину для певної пари. Таким чином, з медичної точки зору, сурогатне материнство – це запліднення яйцеклітини штучним методом з наступним поміщенням ембріона, отриманого від генетичних батьків, в порожнину матки іншої жінки – сурогатної матері. З юридичної точки зору – це послуга з виношування і народження дитини з наступною реєстрацією немовляти як дитини замовника послуги [16].

В науковій літературі питання сутності сурогатного материнства є також дискусійним. Так, деякі науковці намагались сурогатне материнство розглянути крізь призму донорства (К.К. Кулі-Іванченко та А.Д. Трушкіна). Однак, в результаті свого ж дослідження вони все ж дійшли висновку, що сурогатне материнство не відповідає поняттю «донорство», оскільки не відбувається ні трансплантація анатомічного матеріалу людини, ні безпосереднє лікування [17, с. 47; 18, с. 194].

Більшість науковців поняття сурогатного материнства поєднують із штучним заплідненням, виношуванням та народженням дитини. Так, Є.А. Іваєвої, поняття «сурогатне материнство» слід сформулювати як процес зачаття шляхом ЕКЗ (поза тілом жінки), виношування та народження дитини з ціллю передачі її іншими людям. Проте, дане визначення, як зазначає

Т.Е. Борисова, не конкретизує, кому саме в подальшому буде передана дитина, що надає йому певну розмитість [19, с. 58].

Деякі науковці, досліджуючи сутність сурогатного материнства, наголошують на виношуванні дитини саме для подружньої пари (Ю. Терешко, Ю. Таланов та інші). Так, Ю. Терешко визначає сурогатне материнство як штучне запліднення, імплантація ембріона, а також виношування дитини для подружньої пари, якій дитина буде генетично рідною, а для жінки, що виношує її – «біологічно чужою». Фактично таку ж точку зору висловлює і Ю. Таланов. Науковець сурогатне материнство пропонує розглядати як запліднення генетично сторонньої жінки (без використання її біологічного матеріалу) шляхом імплантації або трансплантації ембріона з використанням генетичного матеріалу чоловіка та жінки, які перебувають у шлюбі з метою виношування і народження дитини, яка надалі буде визнана такою, що походить від подружжя, на підставі відповідного договору між подружжям і сурогатною матір'ю [20, с. 361]. Таке розуміння сурогатного материнства наголошує на тому, що виношування і народження дитини здійснюється саме для подружньої пари, що відповідає чинному законодавству України.

На необхідності укладання до моменту зачаття дитини договору про виношування дитини сурогатною матір'ю наголошує і М.В. Антокольська. З позиції науковця, така угода перш за все укладається з метою подальшого встановлення батьківських правовідносин між цією дитиною та особами, які уклали такий договір із сурогатною матір'ю [21, с. 195]. Відносини сурогатного материнства вступає з одного боку виконавиця (surrogate mother), тобто жінка, яка вагітніє з метою виносити та народити біологічно чужу їй дитину, та, з іншого боку, замовники (intended parents) – генетичні батьки, яким після народження потенційно буде віддана на виховання така дитина. Відповідно, сурогатна мати не матиме генетичного зв'язку з цією дитиною.

На думку О. А. Явор укладення договору між подружжям і сурогатною матір'ю спрямоване на виникнення сімейних відносин між подружжям і новонародженою дитиною, але виходячи із суті сімейних відносин сурогатна матір не може бути їх суб'єктом, оскільки відсутня кровна спорідненість, шлюб, усиновлення, що є обов'язковими умовами підтвердження наявності сімейних відносин [22, с. 127].

Необхідно зазначити, що метою вищезазначеної домовленості (договору) є реалізація дружиною та чоловіком права бути батьками в разі, коли жінка з конкретних фізіологічних причин не може самостійно виносити та народити дитину. Така домовленість (договір) між сурогатною матір'ю та біологічними батьками про виношування дитини повинен стати ключовим правовим регулятором правовідносин між учасниками програми сурогатного материнства. Такий договір повинен укладатися з урахуванням індивідуальних вимог, побажань і можливостей подружжя та сурогатної матері відповідно до норм чинного законодавства. Також, домовленість (договір), безперечно, повинна стосуватися і прав самої дитини, яка народжується шляхом сурогатного материнства.

Вищепроведений аналіз підходів до розуміння сутності сурогатного

материнства дозволяє виокремити наступні його ознаки:

- є допоміжною репродуктивною технологією;
- передбачає штучне запліднення жінки шляхом імплантації ембріона з використанням генетичного матеріалу біологічних батьків (подружжя);
- метою сурогатного материнства є виношування і народження жінкою біологічно сторонньої їй дитини для подружжя;
- наявність генетичного зв'язку між подружжям, яке надало матеріал для запліднення сурогатної матері та дитиною, яка народиться в результаті сурогатної вагітності;
- відсутність генетичного зв'язку між сурогатною матір'ю та дитиною;
- здійснюється на підставі письмового та нотаріально засвідченого договору між подружжям та сурогатною матір'ю;
- договірні правовідносини між подружжям та сурогатною матір'ю будуються на засадах добровільності, свободи вибору, власного волевиявлення.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що сурогатне материнство є допоміжною репродуктивною технологією за допомогою якого деякі етапи запліднення (наприклад, отримання статевих клітин або ембріонів) відбуваються поза межами організму людини.

Список використаних джерел

1. Сікан О. Сурогатне материнство: питання криміналізації. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. № 3 (39). Vol. 2. 195–207 p. URL: <https://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/6541>

2. Конвенція ООН про права дитини: ООН. Конвенція. Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права: ООН. Пакт. Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

4. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: ООН. Конвенція. Міжнародний документ від 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text

5. Європейська конвенція про усиновлення дітей: Рада Європи. Конвенція. Міжнародний документ від 27.11.2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17#Text

6. Сурогатне материнство в світі. URL: <https://artemida.center/surohatne-materynstvo/surogatne-materynstvo-v-sviti/>

7. Підходи до регулювання сурогатного материнства. URL: <https://jurfem.com.ua/pidhody-do-reguluvannya-surogatnogo-materynstva/>

8. Просяник Д. Сурогатне материнство є темою, що зачіпає численні аспекти нашого суспільства: від етики до права, від медицини до психології. URL: <https://vikna.tv/styl-zhyttya/zdorovia-ta-krasa/surogatne-materynstvo-v-ukrayini-chy-dozvoleno-ta-yak-vidbuvayetsya/>

9. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

10. Сімейний кодекс України: Кодекс. Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

11. Цивільний кодекс України: Кодекс. Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

12. Правила державної реєстрації актів цивільного стану: Наказ Міністерства юстиції України від 18.10.2000 № 52/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text>

13. Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text>

14. Шуміло І. А., Ковпик О. С. Правові та етичні проблеми транскордонного сурогатного материнства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 182–186.

15. Костик Е. Р. Правова природа договору про сурогатне материнство. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2022. Серія ПРАВО. Вип. 71. С. 125–130.

16. Сурогатне материнство: нормативна «Ахіллесова п'ята». URL: <https://medcom.unba.org.ua/publications/publications/print/5538-surogatne-materinstvo-normativna-ahillesova-pyata.html>

17. Кулі-Іванченко К. К., Трушкіна А. Д. Проблеми та перспективи конституційно-правового регулювання сурогатного материнства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 5, Т. 1, 2020. С. 44–49.

18. Біланов О. Багатоаспектні підходи цивілістів до розуміння правової природи договору сурогатного материнства. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 2 (46). С. 192–196.

19. Басай Н. М. Поняття сурогатного материнства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 3 (6). С. 58–64.

20. Таланов Ю. Ю. Актуальні проблеми сурогатного материнства в законодавстві України. *Вісник ХНУВС*. 2012. Вип. № 1 (56). С. 360–368.

21. Маркович Х. М., Крікало О. Б. Сурогатне материнство в Україні: проблемні аспекти правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 194–197.

22. Явор О. А. Правові аспекти сурогатного материнства. *Університетські наукові записки*. 2012. № 4. С. 127–133.

